

Каменяр, 1998. – 231 с. 2. Вітик С. До ситуації. – Львів: Накладом Артура Зеліба, 1903. – С. 26. 3. Макаєв В. Робітничий клас Галичини в останній третині XIX ст. – Львів: Видавництво Львівського університету, 1968. – С.75–78. 4. Історія Львова. – К.,1984. – С. 127. 5. Najdus Walentyna. Polska partia socialno-demokratyczna Galicji i Śląska (1890 – 1919). – Warszawa: PAN , 1983. – S.220. 6. ЦДІА у Львові, ф.146, оп.7, спр. 4575, а. 9. 7. ЦДІА у Львові, ф.146, оп.7, спр.4575, а.4. 8. Praca, 1891, № 4. 9. Франко І. Чого ми хочемо // І. Франко: збір. тв.: у 50 т. — К., 1984. — Т. 44, кн.1. 10. Історія Львова: у 3-х т. – Львів, 2007. – Т.2. – С. 559.

УДК 94 (488)

О.О. Морушко

Національний університет “Львівська політехніка”

ПОЛЬСЬКЕ ПИТАННЯ НАПЕРЕДОДНІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ДОКУМЕНТОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

© Морушко О. О., 2012

Розглянуто основні документальні джерела, що стосуються позиції провідних польських партій напередодні Першої світової війни стосовно вирішення польського питання. Наведено короткий аналіз цих джерел.

In the article has been considered main documental sources, which concern position the leading Polish Parties on the eve of the First World War, touching upon the problem of decision the Polish question. Directed the short analysis of this problem.

Протягом багатьох століть історична доля українського народу була нерозривно пов'язана з долею своїх східних та західних сусідів: Росії та Польщі відповідно. Це було зумовлено як географічним, так і етнічним чинниками, адже усі три народи мають слов'янські корені.

Проте Росія, на відміну від України та Польщі, ніколи не втрачала власної державності. Тому для нас становить значний інтерес вивчення історичного досвіду наших західних сусідів, адже, перебуваючи фактично в однакових умовах з українцями напередодні Першої світової війни (відсутність власної держави), поляки, на відміну від українців, зуміли використати сприятливі для себе її наслідки і домогтися відновлення державності. Отже, дослідження цієї проблеми не лише становить історичний інтерес, а й дає змогу у подальших дослідженнях застосувати порівняльний аналіз визвольних змагань українського і польського народів.

Слід зазначити, що, по-перше, протягом 123 років, які відділяли Польщу від третього поділу до відновлення державності, польський народ ніколи не полишав думки про відновлення Речі Посполитої. Цим національним духом були просякнуті усі верстви польського суспільства, певною мірою носіями цих настроїв були навіть партії лівого спрямування.

По-друге, як це не парадоксально звучить, саме сукупна діяльність провідних польських партій як проросійських, так і проавстрійських й антивоєнно налаштованих, стала однією з основних причин досягнення головного результату цієї війни для польського народу – повного виснаження, поразки і зникнення з карти світу трьох імперій, які розділили Польщу, що врешті-решт дало змогу Польській державі відновити своє існування. Тому було б помилковим приписувати цю заслугу лише одній з політичних сил, що діяли у той час.

Політична мапа передвоєнної Польщі мала доволі строкатий характер. На її території діяло чимало політичних сил різного спрямування, проте реального впливу серед населення абсолютна більшість з них не мала. Тому, на нашу думку, логічним є основну увагу зосередити на діяльності провідних партій – носіїв трьох різних ідеологій щодо участі поляків у збройному конфлікті.

Виразником ідеології значної частини польської аристократії, буржуазних верств та поміщцтва Королівства Польського, що були налаштовані на підтримку царської Росії в разі виникнення війни, стала Народно-демократична партія Польщі, або скорочено – ендеки, на чолі з Романом Дмовським. Польські аристократичні та буржуазно-поміщицькі кола царської Росії були тісно пов'язані економічно і політично з правлячими імперськими колами і тому не бачили для себе іншого виходу, як підтримати царський уряд у війні проти Німеччини та Австро-Угорщини. Окрім того, у разі перемоги над ворогом вони сподівалися на розширення своїх територіальних володінь та економічних сфер впливу за рахунок Галичини, Сілезії і Помор'я.

Ідейним натхненником і проповідником ідеї підтримки поляками Австро-Угорщини у воєнних діях проти Росії виступила Польська партія соціалістична – “Фракція революційна”, на чолі зі своїм лідером Ю. Пілсудським. Ідеологічною платформою їх діяльності стало розгортання діяльності парамілітарних польських формувань на теренах Галичини, їх участь у збройному конфлікті проти царської Росії на боці Австро-Угорщини, від'єднання від Росії у разі перемоги Королівства Польського і приєднання до нього Галичини. Це територіальне новоутворення, на думку пілсудчиків, мало увійти до складу Австро-Угорщини на правах автономії з польським самоврядуванням.

І нарешті, третю ідеологію і точку зору представляли дві партії лівого спрямування – Соціал-демократична партія Королівства Польського і Литви (СДКПЛ) та Польська партія соціалістична – Лівця (ППС-лівця). Напередодні Першої світової війни ці партії займали яскраво виражену антивоєнну позицію.

Саме діяльність цих чотирьох польських партій стала визначальною у радикалізації та поляризації польського суспільства і, врешті-решт, призвела до участі поляків у Першій світовій війні по різні боки фронту.

Дані про діяльність Польської національно-демократичної партії (ендеків), її підходи до вирішення польського питання та позиції щодо можливого початку і розвитку воєнних дій можна знайти в роботах Ф. Фігової [1], Л. Гросфельда [2], С. Калябінського [3], Я. Жепецького [4]. Ставлення військового командування царської Росії до формування в армії окремих польських формувань, історія їх виникнення під час Першої світової війни проаналізовані у статті І. Белякевича [5].

Без перебільшення програмною можна вважати роботу Р. Дмовського [6], в якій лідер ендеків виклав і обґрунтував свою угодовницьку позицію щодо царської Росії як єдиного гаранта (на його думку) вирішення польського питання. По суті, тези, викладені у цій книзі, ендеки перетворили на свій прапор і програму передвоєнних дій партії.

Важливою подією у розгортанні русофільських настроїв серед населення Королівства Польського стало опублікування звернення Верховного головнокомандувача російських військ великого князя Миколи Миколайовича до поляків. Хоча цей документ не мав жодного стосунку до відновлення незалежності Польщі, ані бодай до надання їй автономії в межах Російської імперії, це не завадило ендекам та їхнім політичним союзникам перетворити відозву на свій політичний прапор. Вони розгорнули масовану пропаганду серед населення краю на підтримку поляками царської Росії у Першій світовій війні. Висвітленню цієї відозви, аналізу її історичного значення, громадсько-політичного резонансу присвячено низку опублікованих документів: [7–9], роботи Б. Ольшамовського [10] та М. Сейди [11].

Початку військових дій, розгортанню театру дій Першої світової війни з точки зору військово-політичного керівництва царської Росії та її союзників присвячені спогади російського історика і публіциста М. Лемке [12] і посла Франції в Росії з 1 січня 1914 р. М. Палеолога [13]. Доволі широко у цих спогадах також висвітлене питання підготовки й опублікування відозви Верховного головнокомандувача російських військ великого князя Миколи Миколайовича до поляків.

Значна кількість наукових досліджень та мемуарної літератури присвячена діяльності Польської партії соціалістичної і її лідера Ю. Пілсудського. У такому непересічному перманентному інтересі до його особи немає нічого дивного. Саме Ю. Пілсудський та його найближче оточення відіграли велику історичну роль як у передвоєнних подіях, так і в міжвоєнний період

розвитку Польщі, незалежно від того, як ми з позицій сьогодення оцінюємо їх діяльність. Зокрема, про японську місію Ю. Пілсудського, зв'язок ППС – “Фракції революційної” з австрійською розвідкою, суть повстанської ідеї її духовного наставника, зародження і розвиток Спілки активної боротьби, перипетії у відносинах між Ю. Пілсудським і офіційним Віднем йдеться у роботі С. Арського [14]. Про розгортання стрілецького руху на теренах Галичини пише у своїй роботі Г. Багінський [15]. Доволі ґрунтовно розглянутий і проаналізований причинно-наслідковий зв'язок угодовської політики основних польських партій, що діяли на теренах Російської імперії, щодо царського уряду, а також проавстрійської позиції ППС – “Фракції революційної” у монографії Г. Яблоньського [16]. Про справжні причини виходу у світ відозв німецького та австро-угорського військового командування до польського народу і їх вплив на населення Королівства Польського йдеться у монографії В. Сікорського [17]. Питання фінансування польських воєнізованих формувань, створення для цього Польського військового скарбу, пропаганди ідеологічної платформи пілсудчиків, причини афери з утворенням так званого “Національного уряду” у Варшаві на початку Першої світової війни розглянуті в роботі К. Сроковського [18]. Діяльність ППС – “Фракції революційної” напередодні і під час Першої світової війни розкрита також у працях А. Гарлицького [19], Л. Гросфельда [20], Я. Гользера і Я. Моленди [21], С. Мігдала [22], В. Сулеї [23], Л. Василевського [24].

З мемуарної літератури заслуговують на увагу спогади І. Дашинського [25], С. Глобінського [26], Л. Василевського [27], В. Вітоса [28], С. Войцеховського [29]. Окремо слід відзначити спогади генерала Рибакі [30], в яких міститься багато конкретних фактів співпраці особисто Ю. Пілсудського та його найближчого оточення з ППС – “Фракції революційної” з японською, австро-угорською, німецькою, французькою, англійською розвідками. Підтвердження цієї інформації можна знайти в спогадах безпосередніх учасників описуваних подій – колишнього губернатора Галичини М. Бобжинського [31, 32], майбутнього генерала війська польського, а на момент початку війни – капітана австро-угорських військ Ю. Галлера [33].

Багато фактичного матеріалу та документів про військову діяльність ППС – “Фракції революційної” і Ю. Пілсудського опубліковано у книзі польських дослідників під керівництвом С. Арського [34]. Деякі факти з історії співпраці “фраків” та імперіалістичних кіл Німеччини й Австро-Угорщини наведені у книзі, опублікованій у Варшаві 1922 р. [35].

Дані про польське народонаселення у Російській імперії, його економічне, політичне становище, духовність і культуру містяться в Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України у м. Києві, у фонді Центральної комісії національних меншин при ВУЦВК, м. Харків, 1924–1932 [ф. 413].

У Центральному державному історичному архіві у м. Києві у фонді Київського губернського жандармського управління [ф. 274] та Київському державному обласному архіві у фонді Канцелярії Київського губернатора [ф. 2] містяться документи, які стосуються арешту в м. Дзюнькові Бердичівського повіту Російської імперії Георгія (Єжи) Олдаковського – одного із засновників Спілки активної боротьби (САБ).

У Київському державному обласному архіві у фонді Канцелярії Київського губернатора [ф. 2] є документи про діяльність нелегальних організацій польського студентства – Корпорації студентів і студенток ВУЗів Києва, “Полонії” і “Братерської допомоги студентів-поляків”, що діяли у вищих навчальних закладах Києва.

У Державному історичному архіві в м. Львові у фонді Галицьке намісництво в м. Львові [ф. 146] знайдено документи, що стосуються діяльності польських воєнізованих формувань, які проводили свою роботу на теренах Галичини.

У Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України в м. Києві у фонді: Центральна комісія національних меншин при ВУЦВК, м. Харків [ф. 413], містяться дані про розміщення та чисельність польського населення на теренах Російської імперії.

Дані про створення організації польських студентів “Філареція” є в Державному архіві Львівської області у фонді: Дирекція поліції у Львові. Президія [ф. 350].

Антивоєнна позиція польських партій лівого крила – Соціал-демократичної партії Королівства Польського і Литви (СДКПіЛ) та Польської партії соціалістичної – Лівіці (ППС-лівіці) знайшли своє відображення в опублікованих документах про їхню діяльність [36; 37], а також у роботах Б. Шмідта [38], В. Тжціньського [39], Я. Каспжакової [40], Я. Ковалевського [41], Ч. Козловського [42], Б. Радляка [43], Ф. Тиха [44; 45].

Окрему групу джерел для цього дослідження становлять періодичні видання, серед яких передусім слід виокремити довоєнний польський часопис “*Niepodległość*”, у якому, незважаючи на певну тенденційність, можна знайти цілу низку матеріалів про діяльність Польського військового скарбу та військову роботу Спілки активної боротьби (САБ) та діяльність польських парамілітарних організацій.

Варто також відзначити низку публікацій в іншому, повоєнному польському часописі “*Z pola walki*”. Вони значною мірою сприяли розкриттю антивоєнної позиції і діяльності напередодні Першої світової війни польських партій лівого крила – СДКПіЛ і ППС-Лівіці, а також їхніх провідних діячів.

Наявність великої кількості джерел та різнопланової літератури дає змогу вивчити військовий аспект політики провідних польських партій на теренах Російської імперії і Галичини напередодні Першої світової війни, зробити порівняльний аналіз їх позицій стосовно питань війни і миру та вирішення польського питання.

1. Figowa F. *Polskie stronnictwa burżuazyjne Galicji, Śląska Cieszyńskiego i Królestwa Polskiego w pierwszej wojnie światowej sierpień 1914 – sierpień 1915*. – Katowice, 1962. 2. Grosfeld L. *Polskie reakcyjne formacje wojskowe w Rosji 1917–1919*. – W., 1956. 3. Kalabiński S. *Antynarodowa polityka endecji w Rewolucji 1905–1907*. – W., 1955. 4. Rzepecki J. *Sprawa Legionu Wschodniego 1914 roku*. – W., 1960. 5. Белякевич И. *Из истории образования польских национальных формирований в составе русской армии во время первой мировой войны // Первая мировая война 1914–1918*. – М., 1968. 6. Dmowski R. *Niemcy, Rosja i kwestia polska*. – Lwów, 1908. 7. *Война и Польша: Польский вопрос в русской и польской печати*. – М., 1914. 8. *Международные отношения в эпоху империализма. Документы из архивов царского и Временного правительств 1878–1917 гг. Серия III: 1914–1917*. – Т. VI. – М.–Л., 1935. 9. *Русско-польские отношения в период мировой войны*. – М.–Л., 1926. 10. Ольшамовский Б.Г. *Значение воззвания 1 августа 1914 г. Верховного главнокомандующего к полякам и вопросы возникающие из него и последующих событий*. – Петроград, 1915. 11. Seyda M. *Polska na przełomie dziejów. Fakty i dokumenty. T.1*. – Poznań, 1927. 12. Лемке М.К. *250 дней в царской ставке (25 сентября 1915 – 2 июля 1916 г.)*. – П., 1920. 13. Палеолог М. *Царская Россия во время мировой войны*. – М., 1991. 14. Arski S. *My pierwsza brygada*. – W., 1963. 15. Bagiński H. *U podstaw organizacji wojska Polskiego. 1908–1914*. – W., 1935. 16. Jabłoński H. *Polityka Polskiej Partii Socjalistycznej w czasie wojny 1914–1918*. W., 1958. 17. Sikorski W. *Polska i Francja w przeszłości i dobie współczesnej*. – Lwów, 1931. 18. Srokowski K. *NKN. Zarys historii Naczelnego Komitetu Narodowego*. – Kraków, 1923. 19. Garlicki A. *Geneza Legionów. Zarys dziejów Komisji Tymczasowej Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych*. – W., 1964. 20. Grosfeld L. *Polskie reakcyjne formacje wojskowe w Rosji 1917–1919*. – W., 1956. 21. Holzer J., Molenda J. *Polska w pierwszej wojnie światowej*. – W., 1973. 22. Migdał S. *Piłsudczyzna w latach pierwszej wojny światowej. Zarys działalności i ideologii*. – Katowice, 1961. 23. Suleja W. *Orientacja austro-polska w latach I wojny światowej (do aktu 5 listopada 1916 roku)*. – Wrocław, 1992. 24. Wasilewski L. *Zarys dziejów Polskiej Partii Socjalistycznej w związku z historią socjalizmu polskiego w trzech zaborach i emigracji*. – W., 1936. 25. Dyboski R. *Siedem lat w Rosji i na Syberii (1915–1921). Przygody i wrażenia*. – Warszawa-Krakow, 1922. 26. Głabiński S. *Wspomnienia polityczne. Cz. 1*. – Pelplin, 1939. 27. Wasilewski L. *Józef Piłsudski. Jakim go znałem*. – W., 1935. 28. Witos W. *Moje wspomnienia. T. II*. – Paryż, 1964. 29. Wojciechowski S. *Moje wspomnienia. T. I*. – Lwów-Warszawa, 1938. 30. *Pamiętniki generała Rybaka*. – W., 1954. 31. Bobrzyński M. *Dzieje Polski w zarysie. T. III*. – W., 1931. 32. Bobrzyński M. *Z moich pamiętników*. – Wrocław-Kraków, 1957. 33. Haller J. *Pamiętniki*. – Londyn, 1964. 34. *Galicyjska działalność wojskowa Piłsudskiego*. – W., 1967. 35. *PPS w służbie imperializmu Niemiec i Austrii. Fakty i dokumenty*. – W., 1922.

36. KPP. *Uchwały i rezolucje*. – T. III. – W., 1956. 37. PPS-Lewica 1906-1918. *Materialy i dokumenty*. – T. II: 1911-1914. – W., 1962. 38. Szmidt B. *Socjaldemokracja Królestwa Polskiego i Litwy: mater. i dok. 1914–1918*. – Moskwa, 1936. 39. Trzciniński W. *Z minionych dni Polski Podziemnej 1905-1918*. – W., 1937. 40. Kasprzakowa J. *Ideologia i polityka PPS-Lewicy w latach 1907–1914*. – W., 1965. 41. Kowalewski J. *Zarys historii polskiego ruchu robotniczego w latach 1918–1939. Cz.1*. – W., 1959. 42. Kozłowski Cz. *Z dziejów polskiego ruchu robotniczego*. – W., 1975. 43. Radlak B. *SDKPiL w latach 1914–1917*. – W., 1967. 44. Tych F. *PPS-lewica. Niektóre problemy jej ideologii i działalności 1906–1918*. – W., 1958. 45. Tych F. *PPS-lewica w latach wojny 1914–1918*. – W., 1960.

УДК 94(477.8)(092),,18/19»

В.М. Мельник

Львівський Національний університет імені Івана Франка

ДІЯЛЬНІСТЬ ТЕОФІЛА ТА ЯРОСЛАВА ОКУНЕВСЬКИХ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА В РОКИ ОКУПАЦІЇ ГАЛИЧИНИ ПОЛЬЩЕЮ

© Мельник В.М., 2012

Досліджується участь Теофіла та Ярослава Окуневських у національно-визвольній боротьбі українського народу під час Першої світової війни та в роки окупації Галичини Польщею.

Study is part Teofil and Yaroslav Okunevsky in the national liberation struggle of Ukrainian people during World War II and during the occupation of Galicia, Poland.

Формування громадянського суспільства в Україні посилює зацікавлення широкого загалу українства, передусім науковців, вітчизняною історією. Глибоке та критичне осмислення подій минулого, увага до народних традицій і культурних надбань, вивчення досвіду господарської діяльності та аналіз результатів політично-державницьких прагнень українців, особливо в період національного відродження другої половини XIX – початку XX ст., усвідомлюються нині як консолідуючі чинники суспільства. При цьому пріоритетного значення набуває звернення до творчої спадщини знакових постатей української історії, повернення із забуття правди про сподвижників національної ідеї, адже людський вимір є тим критерієм, який визначає духовність, потяг до історичної правди.

Серед постатей, які віддано працювали на теренах українського національного відродження Східної Галичини і яких замовчувала або несправедливо не визнавала влада, виділяються брати – Теофіл та Ярослав Окуневські. Різним аспектам національно визвольної боротьби українського народу під час Першої світової війни присвячені в українській історіографії окремі наукові праці, серед них варто відзначити О. Доценка [11], В. Дмитрика [8], Ю. Павленка та Ю. Храмова [16]. У цих працях є інформація про активну участь Теофіла та Ярослава Окуневських в боротьбі за незалежність рідного народу.

Окремі аспекти життя та діяльності братів Окуневських під час українського національно визвольного руху досліджували З. Баран [4], Я. Ганітевич [6], М. Марунчак [5], В. Яшан [18].

З приходом польської окупації в Галичині діяли чотири політичні партії, які підтримували діяльність екзильного уряду ЗУНР, тобто уряду д-ра Є. Петрушевича, який вже тоді перебував за кордоном [17, с. 35–39]. До них належали Трудова Партія, Українська Радикальна Партія, Націонал Демократична і „Соціалістична» – РУРП, що свою діяльність датувала від 1890-х рр., коли в її початковій організаційній праці брали участь І. Франко, М. Павлик, М. Драгоманов, Т. Окуневський [15, с. 350]. Усі ці партії створили міжпартійну Раду, яка своїми політичними